Đorđe Milanović

ADALÉK A VAJDASÁG TERÜLETÉN KIALAKULT OSZTÁLYHARC TÖRTÉNETI SZINTÉZISÉHEZ A BURZSOÁ JUGOSZLÁVIA IDEJÉN

II. rész

A hatalomnak a gazdasági nehézségek enyhítésére és a diktatúra politikai megszilárdítására irányuló törekvéseivel *ellentétben*, egyre fokozódott a rezsimmel szembeni elégedetlenség és ellenállás, amely során az ország fennmaradása körüli kétségek is felszínre kerültek. A város és falu minden nemzetiségű kisbirtokos tömege, különösen pedig a munkásosztály, a munkás-parasztság, valamint az ifjúság tudatában kialakult és erősödött az a meggyőződés, mely a nagyszerb burzsoázia hatalmának megdöntésére irányult. Az agrárkrízis, a diktatúra, az általános nagy gazdasági válság, valamint a fasizmus veszélyének terhe alatt fokozódott a parasztság, a kisbirtokos rétegek, ezzel párhuzamosan pedig a munkásosztály szerveződése is. A korabeli események nyomán nem nehéz felismerni Vajdaság társadalmi életének főbb politikai vonulatait, melyek a fokozott vagyonrétegeződés és a diktatúra politikai rendszerének széthullása következtében jöttek létre és a fontosabb európai politikai megmozdulásokhoz igazodtak, melyekben egyfelől a fasizmus erősödése és a békeszerződések módosítására irányuló egyre szervezettebb igények, sőt gyakorlati lépések képezték a legjelentősebb áramlatot, míg másfelől a demokratikus és haladó erőknek a fasizmus és a reakció elleni csoportosulása alkotott fontos tényezőt. Egyre terjedt és erősödött a magyar revizionista hadjárat, ugyanakkor a német lakosság körében a fasiszta mozgalom erősödött.

Azonban a megújuló polgári oppozíciós pártok ún. támaszpontjaiban kifejezésre jutottak a demokratikus igények is, mintegy halvány visszatükröződéseként a munkástömegek egyre erősödő demokratikus törekvéseinek.

1932 végén ellentétben a magyarországi békeszerződés módosítását követelő hadjárattal, továbbá Jugoszláviában a kormány pártjának az ország területi egységének és a centralisztikus berendezésnek megőrzésére irányuló kampányával, valamint az integrált jugoszlávság belső politikájával és a nagytőke érdekeinek védelmével ellentétben — Vajdaságban

a polgári oppozíció soraiban új követelményt fogalmaztak meg: „Vajdaságot a vajdaságiaknak".[40] Ilyen megfogalmazásban hozták meg a kispolgári demokratikus mozgalom programhatározatát, melyben Vajdaság autonómiáját követelték többek között azért is „hogy a legnagyobbfokú nagylelkűség és a teljes egyenjogúság szellemében megállapodási határozat szülessen a politikai-nemzeti kérdések rendezésében", melyek „korábban is mély elégedetlenséget okoztak, a diktatúra rendszere alatt pedig ... katasztrofális mértékben kiéleződtek és ezáltal a gazdasági válság hasznos kiútkeresésének legkomolyabb akadályát képezték".

A mai hazai és magyar források arra engednek következtetni, hogy a vajdasági burzsoázia, s így a szerb is, már az idő tájt komolyan kételkedni kezdett Jugoszlávia fennmaradásában. Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a burzsoá Jugoszlávia, s keretében a vajdasági területek fennmaradása is szorosan összefügg a nemzeti ellentétek enyhítésével, s ez a kérdés képezte a politikai harcot és összetűzések központját, valamint küzdőterét. Ily módon alakult ki egy, a politikai viszonyoknak és a hatalom rendszerének átmeneti állapota, mely lehetővé tette, és igényelte is a kezdeményezést.

Az ún. vajdasági támaszpontok 1932 decemberétől beszüntették a szerb Vajdaságért folytatott küzdelmet. A kispolgári demokratikus mozgalom arra a következtetésre jutott, hogy Vajdaság többé nem lehet szerb, hanem egyenjogú népek közösségét kell alkotnia. Mindennek ellenére azonban a vajdasági mozgalom, mely a vajdasági autonómia megteremtését, vagyis a centralisztikus államberendezés megszüntetését tűzte ki célul, nem tartott ki az akció során többek között azért sem, mivel a polgári politikai erők egyre inkább belebonyolodtak a nemzetiségi torzsalkodásokba és összetűzésekbe, melyek csak fokozták a bizonytalanságot a vajdasági területek államhoz tartozása kérdésének tekintetében.

Ilyen körülmények közepette Vajdaságban a forradalmi harcnak egy más jellegű gyakorlata alakult ki.

A vajdasági kommunistáknak a szervezetek és vezetőségek felújítására és egybekapcsolására irányuló törekvéseit állandó árulások akadályozták, melyek az előző évek gyakorlatához hasonlóan, egyre halmozódtak. Ennek ellenére 1932-től szemmel látható a kommunista szervezetek, valamint tevékenységük erősödése.

A kommunista mozgalom felújítása és átalakulása nagymértékben az alulról érkező egyre kihangsúlyozottabb törekvéseknek és annak az egyre határozottabb és kitartóbb igyekezetnek eredménye, mely a munkásosztály és a parasztság tényleges harcos forradalmi szövetségének megvalósítását sürgette. Erről közöl fontos adatokat az újvidéki párt kiképzői szerepét betöltő Josip Tot szabómunkás 1933. évi áprilisi beszámolójában:

„A munkások és parasztok beszélgetésének központi kérdését helyzetük tisztázásának problémája képezi." Továbbá: „A burzsoázia támogatójával a szociáldemokráciával egyetemben arra törekszik, hogy hasa-

dást idézzen elő a város és falu munkástömegeinek soraiban, s hogy ezáltal megakadályozza közös harcukat." Majd tovább: „A középparasztság állandóan süllyed a társadalmi ranglétrán, mely még jobban elmélyíti az osztályharcot. Vannak 30—40 lánc földdel rendelkező parasztok, akik a következőképen nyilatkoznak: „Csak már történne valamilyen változás!" A szegény parasztok pedig ekként vélekednek: „Tenni kellene valamit, csak nem tudjuk hogyan." A KP tömegektől való eltávolodása nyilvánvaló, és a parasztság kérdései iránt tanúsított érdeklődése még nem elégséges, ugyanis a Pártnak a falu egyes rétegeihez kell alkalmazkodnia."

A felvetett paraszttömegek túlnyomórészt Bácska magyarlakta helységeinek magyar parasztságából tevődik össze. Ezért írja a továbbiakban Josip Tot a következőket: „A KB-nak tekintettel kell lennie a vajdasági mozgalom létkérdésére, ennek érdekében minden utasítást és anyagot magyar nyelven kell továbbítania, ellenkező esetben sok időt vesztünk, ezenkívül nézeteltérések és hibák is adódhatnak."[41]

Valójában azonban megmozdult többé-kevésbé minden nemzetiség munkástömege, sőt kommunista alapsejtek is létesültek.

A Mokrinban létrejött önálló kommunista csoport 1933. évi május elsejei röpirata a következőképpen kezdődik: „Szervusz paraszt és munkás...!"[42] Izbištén a tanító Žarko Zrenjanin által indított Lenjinist 1933. évi 3., áprilisi száma tudósítást közöl a kommunista alapszervezet munkájáról, melyet 16 paraszt és két nem paraszt alkotott.[43]

Szabadkán 1934 nyarán a JKP községi bizottsága Revolucionarni front radnika i seljaka[44] címmel folyóiratot indított.

A kommunista mozgalom előző periódusbeli mély politikai elszigeteltsége és fejletlensége magyarázatot követelt. A JKP vezetősége már 1932-től komolyan foglalkozott ezzel a kérdéssel. Felismerte téves eljárásait, lassanként általánosított és beismerte helytelen gyakorlatát. Az előző időszak hibáinak felismerése főként a szakszervezetekben kifejtett munkára irányult. A korábbi gyakorlat értékelése az 1934 végén megtartott IV. országos értekezleten fejeződött be a *Tanulságok 1929—1932-ből* című határozattal. A megtett észrevételek és a rendkívüli jelentős események — a fasizmus erősödése Európában, a munkásszervezetek antifasiszta ellenállása Franciaországban, az ausztriai vérontások (a Bécsben és Stájerországban 1934 februárjában lezajlott általános sztrájk és fegyveres harc) a Spanyolországban történt vérontás (a bányászok felkelése 1934 októberében) és egyebek; az országban a már 1931 végétől kezdetét vevő egyetemista tüntetések hulláma, az egyetemisták forradalmi demokratikus mozgalmának erősödése, valamint a parasztoknak a kormány szervei ellen intézett akciói és az egyes ipari központokban lezajlott néhány nagyobb sztrájk — mindez jelentős mértékben hozzájárult a kommunista mozgalom megújulása körülményeinek megváltozásához, ugyanakkor többékevésbé tevékenységét is meghatározta.

A JKP vezetőségének felmérése alapján a nemzetiségi és agrárkérdés

megoldatlansága, vagyis a nemzetiségi, polgári szabadság kérdései és a falvakban a birtoklási viszonyoknak igazságtalan, nem megfelelő helyzete és alakulása folytán Jugoszláviában a politikai megmozdulások a burzsoá demokratikus forradalom közelségének és szükségességének előrejelzései voltak. Azonkívül miután megállapították, miszerint a burzsoá erők képtelenek a megérett forradalmi feladatok megvalósítására, ezért a munkásosztály, illetve a munkásmozgalom történelmi feladatának tekinti, hogy kezébe vegye az elkövetkező burzsoá demokratikus forradalom irányítását és annak következetes levezetését. A taktikai fordulatot a JKP vezetősége két módon valósította meg.

1932 közepén először a meglévő munkás szakszervezetekbe elsősorban az URSST-be irányította a kommunistákat, kihasználva ezzel a tömeges munkának legfontosabb legális lehetőségét, mely a munkásosztály akcióegységének megteremtését szolgálja. A JKP vezetősége belátta, hogy a fennálló munkásszakszervezetek képezik a kommunisták törekvéseinek legfontosabb küzdőterét, hogy ezáltal megszervezzék a munkásosztályt, és a gazdasági kizsákmányolás, a politika jogfosztottság, valamint az erősödő fasiszta veszély ellen fordítsák a tömegeket.

A vajdasági kommunisták közt kialakult belső harc 1929 és 1930 folyamán kedvezőtlenül hatott az osztályharc erőviszonyaira. Azonban a társadalmi erőknek fasiszta és antifasiszta átcsoportosulása közepette, valamint a kommunista mozgalomban a harcos erőknek „forradalmi" tévedésektől való felszabadításával 1932-től újra kezdetét veszi a munkásosztálynak a kommunista mozgalom köré történő csoportosulása.

A szocialista munkásszakszervezeteken belül az osztályharc jellegű tevékenység felújításával, a magyar proletárok részvétele a forradalmi tevékenységben, melyben 1932-ig abszolút többségben voltak, bizonyos fokig szükségszerűen viszonylagosan csökkent, mivel mind nagyobb számú szerb proletár csatlakozott a mozgalomhoz. Az osztályharc jellegű tevékenység erősödésével a szocialista szakszervezetek keretében megszűnt a proletariátus nemzeti elszigeteltsége. A negyedik országos értekezlet határozatot hozott nemzeti KP létesítéséről a JKP keretén belül.

Egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a népek és nemzetiségek különválásra vonatkozó önrendelkezési jogának álláspontja, nemhogy hozzájárulna, de gátolja a több nemzetiségű munkásosztály és minden antifasiszta erő harcos csoportosulását, valamint tevékenységét Jugoszlávia megsemmisítése céljából. Ezért volt a horvátországi KP, a szlovéniai KP és a macedóniai KP létesítéséről szóló határozat a JKP keretén belül, egy gyökeresen új gyakorlat jóslata a nemzeti elnyomás, a munkásosztály nemzeti elszigeteltsége, valamint minden demokratikus erőnek a tőke és a burzsoá reakció ellen folytatott harcában.

A kieszközölt változások révén a JKP agrárpolitikája illetve a parasztsággal való viszonya még nagyobb jelentőséget kapott.

Lenin szerint ez elsősorban a kommunista mozgalom a középparaszt-

sághoz, akik munkájukkal és részben bérelt mezőgazdasági munkások munkájával bizonyos mértékben árutöbbletet termelnek, ugyanakkor a kisparaszthoz való viszonyát is jelenti, aki nincs olyan helyzetben, hogy parcelláján piaci árutöbblethez jusson. Vajdaságban és Jugoszláviában mindkét parasztréteg igen gyorsan süllyedt a kiméletlen agrárkrízis (a nagybirtokok erőködésével és növekedésével ellentétben a kis és középbirtokok felaprózódása figyelhető meg), és az általános nagy gazdasági válság közepette, amely abszolút mértékben leszállította a mezőgazdasági termények árát. Összeomlásukat a kormány veszteséggel járó gazdasági, különösen mezőgazdasági politikája is előidézte, nemcsak a diktatúra idején, hanem a későbbi kormányok uralma alatt is (a túlméretezett adókötelezettségek és ezek kényszerű végrehajtása a paraszt adósságok kérdésének elintézetlensége, az árollók állandó nyitottsága a városi ipar javára, valamint a német lakosság gazdasági erősödését anyagilag támogató fasiszta Németország ilyen jellegű tevékenységének megtűrése). Nemzeti szempontból tekintve ez az összeomlás nem volt mindenütt egyforma, Vajdaságban a német lakosság körében kevésbé volt kifejezett, mint a magyaroknál és szerbeknél.

A kis- és középparasztság, a más kisbirtokos rétegek, különösen pedig az iparosok felgyorsult rétegeződése és összeomlása e rétegek egy részének a proletár ideológiához és proletármozgalomhoz való csatlakozását eredményezte, azonban jelentős hányaduk a reakciós burzsoá mozgalmakhoz pártolt. A JKP figyelemmel kísérte a parasztság és a kisbirtokos tömegek rétegeződését, és ezáltal felismerte a forradalmi agitáció és akció lehetőségét. Emellett kiemelte, hogy a parasztságért folytatott harc valójában az osztályharc elengedhetetlen, sorsdöntő feltétele. Ezzel a fordulattal, mely gyakorlatban ellentmondásoktól és eltévelyedésektől sem volt mentes, a kommunisták ténylegesen a munkásosztály és a középrétegek felé fordultak, illetve a mindennapi életszükségleteik és osztályérdekeikért folytatott gyakorlati harchoz igazodtak, beilleszkedve ezáltal az általános társadalmi mozgásba, annak is elsősorban politikai vonulatába, mégpedig az osztályharc erőviszonyainak megbízható áttekintése, helyzetük alapos felmérése és az osztályharc további fejlődésének kilátásai alapján.

A JKP diktatúra és a válság idején előállt elszigeteltsége megszünt és a tömegmunkának egy új módja alakult ki.

A munkásosztály többségének a kommunista mozgalomhoz történő toborzása, a munkásszakszervezetek osztályharcos tevékenységének erősödése érdekében a kommunista és az egyesített munkásmozgalom vezető szerepének biztosítása a parasztság harcában az agrárkrízis rendezése, az elnyomott népek és nemzetiségek egyenjogúságának megvalósítása céljából történt. 1932-től a kommunisták felismerték azokat a tényleges új körülmények közepette előállt lehetőségeket, melyek a több nemzetiségű munkásosztály és munkásparaszt egységes frontjának megszervezését szolgálják. Mindez 1932-től a IV. országos értekezletig a kommunis-

ta mozgalom tevékenységében jelentős változást jelentett, ugyanakkor a munkásosztály egységes frontjának és a munkásosztály parasztsággal való szövetségének kialakításában is változás állt be. Megszűnt az a tévhit, mely szerint a forradalmi munkásmozgalom a diktatúráig fennálló formájában is felújítható. A taktikai változások ennek az eszmei felesz-mélésnek az eredményei voltak. Az osztályharcba is az új nemzedék kapcsolódott be.

A társadalmi mozgásnak ilyen alakulása az osztályharc erőviszonyait változtatta meg, mégpedig a forradalmi erők javára. A vajdasági kisbirtokos demokrtikus mozgalmának felélénkülése mellett a forradalmi erők erősödése képezte az újra elindított forradalmi megmozdulás tényleges összetevőjét, mely a társadalmi válság megoldására irányult. Németországban a nemzeti szocialisták hatalomrajutásával, minden szociális demokrácia, így a jugoszláv is, a tévedés előidézőjét kereste, hogy önnön hibáját védve rámutasson a fasizmus valóságos veszélyére, és hogy a munkás érdekekért folytatott harcban annak a követelménynek adjon hangot, amelynek értelmében az állami szervekre hárulna a minimális munkabérekről szóló törvény meghozatala. Így cselekedtek a jugoszláv szocialisták 1933 és 1934 folyamán a szocialista párt felújítási hadjáratának keretében, melyet a mozgalom felépülése jelszóval vezettek a belső összetűzések áthidalása érdekében.

Gyakorlatban azonban tovább mélyítette a csoportosulás és személyes összetűzések jelenségét, és az ORSJ két külön szervezetre történő szakadását okozta, ugyanakkor felgyorsította a munkásszakszervezetek csoportosulásának további felaprózódását. A kommunista akció révén azonban felélénkült az URS-szervezetek tevékenysége, szembeötlő volt tömegesedése és gazdasági tevékenységének megújulása. 1935-től *Vajdaságban* élénk politikai harc volt kialakulóban a munkásrétegek helyzete, a vajdasági autonómia és a buzsoá Jugoszlávia szövetségi államberendezésének kérdése körül. Először a szocialisták 1933—1934 folyamán a szocialista párt felújítására irányuló hadjárata, majd a vajdasági mozgalom 1935—1936 folyamán meglehetősen alapos és meggyőző eljárással tájékoztatta a kisbirtokos tömegeket arról, hogy a kapitalizmus nem más, mint a fasiszta reakció politikai megtestesülése, tehát ellenség. A kisbirtokos gazdaság és az állami közösség fennmaradása érdekében a tömegeknek szembe kell szállniuk az ellenséggel, mégpedig a demokratikusabb, életképesebb államberendezésért folytatott harc révén. A hadjárat folyamán egyik is, másik is a néprétegek gazdasági nehézségeinek határozottabb megoldását, a nagytőké tehetetlen anacionális érdekeinek korlátozását kérte az államtól, illetve a hatalom apparátusától. A burzsoá reakció és a fasizmus egyre növekvő veszélye miatt a JKP is visszatért a Jugoszláviával szembeni elsődleges, helyes álláspontjára, melyet a III. országos értekezleten fogadott el. Sztálin téves álláspontja ellenére — mely szerint a nemzeti kérdés lényegét a parasztság kérdése képezi — a JKP gyakorlatában a parasztkérdéshez való viszonyulás kedvezően ala-

kult. A Párt foglalkozott a parasztság kérdésével, megismerte helyzetét, törekvéseit, belső alakulását, kereste és el is nyerte annak bizalmát.

Ellentétben a diktatúra idején jelentkező kételkedéssel, melynek értelmében Vajdaság a burzsoá Jugoszlávia része marad és önálló államként is létezhet, továbbá a gazdasági válság és az Európában elterjedt revizionista törekvések erősödésével — a békeszerződés módosításának mozgalmával ellentétben a JKP május ötödikén a népszkupstinában való képviselő-választásoktól, de különösen a KB spliti plénumától és az 1935-ben megtartott Kommunista Internacionálé VII. kongresszusától kezdve követelte a burzsoá Jugoszlávia megőrzését és demokratizálását. A kispolgári hazafias tömegek fokozatosan csatlakoznak a JKP soraihoz, mert belátják, hogy a polgári pártok vezetői valóban nem hisznek az állam, a jugoszláv közösség fennmaradásában, hogy semmit sem tesznek az imperialista feldarabolás és fasiszta leigázás veszélyének közeledtével az ország tényleges védelme érdekében.

A Kommunista Internacionálé és szekcióinak előkészületei a VII. kongresszusra, továbbá a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusa, a Kommunista Ifjúsági Internacionálé VI. kongresszusa és az 1935. évi JKP KB spliti plénuma antifasiszta és népfront jellegű programot adott az antifasiszta erők egybegyűjtésére vonatkozóan. Ilyen alapon kezdte el a JKP fejleszteni a munkásszakszervezetek tevékenységét, mely az Egységes Munkáspárt és minden demokratikus erő politikai szervezetének létrehozását kellett hogy támogassa a burzsoá Jugoszlávia demokratizálásáért.

Jugoszláviában és Vajdaságban az antifasiszta népfront kialakításának első gyakorlati lépései 1935. május 5-től a szkupstinai választásokon következtek be.

A JKP vezetősége kihasználta a választási hadjáratot, mégpedig oly módon, hogy alkalmat nyújtott a kommunisták számára a tömegekben való mind élénkebb tevékenységre, melyek politikailag egyre aktívabbak voltak, hogy ezáltal meggyőzze a tömeget, a JKP társadalmi viszonyok és a társadalmi fejlődés égető kérdéseiről alkotott álláspontjáról és jelszavairól, hogy ily módon harcba indítsa a tömegeket a demokratikus földreform valóra váltásáért, a bérmunkások helyzetének javítása és egyéb követelményeinek valóra váltása céljából.

A május ötödikei választások alatt terjedt el a meggyőződés, amelynek értelmében elképzelhető a nagyszerb burzsoázia hatalmának megdöntése. Ez a felismerés idézte elő a választások utáni élénk politikai tevékenységet, amelyben a JKP más polgári oppozíciós pártokkal és erőkkel egyetemben új választásokat követelt az alkotmányozó nemzetgyűlésbe, illetve a nemzeti és tartományi népszkupstinákba. Azonban e helyett 1936. december 6-ra kiírták a községi választásokat, melyet egyetlen politikai erő sem hagyott kihasználatlanul.

Az említett két évben Jugoszláviában és Vajdaságban a gazdasági-po-

litikai körülmények a tömegek forradalmi demokratikus hangulatának meglehetősen viharos megnyilvánulását okozták.

A polgári oppozíció tevékenysége során két fő áramlat vált ki: egyfelől az ún. baloldali Agrárpárt, mely nem nyilatkozott határozottan az autonómiáról és a szövetségről, míg másfelől az Egyesült Oppozíció ún. vajdasági szárnya, illetve a Vajdasági Mozgalom, mely Vajdaság autonómiáját követelte. E két polgári oppozíciós áramlat harcolt az elsőbbség jogáért a parasztság körében Vajdaságban. Sok szó esett a Vajdasági Mozgalomban a vajdasági szerbségről, múltbeli szabadságszeretetéről és mostani küldetéséről, mely Vajdaság minden népének és nemzetisége nemzeti egyenjogúságának kivívására irányult.

Ehhez a Vajdasági Mozgalomhoz csatlakozott főként Bácskában a német lakosság és a szlovákok egy része, valamint a magyarok jelentős hányada. A Vajdasági Mozgalom a nemzeti kérdést lényegében az államberendezés kérdéseként kezelte, mely valójában a burzsoáziával való megegyezést jelentette. Képviselői szabadon nyilatkoztak az osztályharc ellen, szabadságot és egyenjogúságot, illetve Vajdaság autonómiáját követelték elsősorban, hogy ezáltal a népek és nemzetiségek Vajdaságban — mint mondották — egyedül is megoldhassák a társadalmi egyenlőtlenség, elsősorban pedig a parasztság helyzetének kérdését, ez utóbbiról meglehetősen nyíltan, nyilvánosan vitatkoztak.

A Vajdasági Mozgalom vezetősége elítélte a baloldali Agrárpártot és a baloldali (kommunista) erőket éppen a munkásmozgalomban betöltött szerepük miatt, miszerint idő előtt megbolygatják az osztálykérdéseket.

Az ún. parasztpártok, mint amilyen a HSS, az Agrár, illetve a baloldali Agrárpárt (SDS), melyet Vajdaságban a Vajdasági Mozgalom elindítójaként és hordozójaként tartottak számon — azonban a parasztságért folytatott harc során nem abból a döntő tényezőből indultak ki, mely szerint a kapitalizmus fejlődése a parasztságot egyre mélyebben két ellentétes osztályra szakítja (mint a nemzetet is). Következésképp nem léteznek egységes parasztérdekek, és a parasztállam, illetve a parasztdemokratizmus sem valósítható meg. Azok a fogalmak, melyeket minden egyes „parasztpárt" a „nemzeti" érdek viszonylatában használt, a tőkének a mezőgazdasággal és egyebekkel szemben támasztott tényleges igényeit tartalmazták, egyúttal a mezőgazdasági termelők kisbirtokos tévedéseit hordozták magukban, melyeket a vagyoni rétegeződés és a nagytőkével szembeni függőség szorongatott.

Voltak azonban parasztok, akik felismerték a társadalmi mozgalmak valódi lényegét és a helyes utat, melyen a munkásparasztságnak el kell indulnia.

Egy Bajmokon 1935-ben megjelent május elsejei röpirat ismeretlen szerzője és terjesztője kizárólag a földműveshez fordul: „Végső ideje, hogy feleszmélj, és hogy lássad mostani helyzeted! Eszmélj fel földműves és Szovjet Oroszországról végy példát..."[45]

Ez idő tájt a Szovjetunió ellen irányított burzsoá és általában az anti-

kommunista propagandatevékenység egyre gyengült, ezzel szemben erősödött a Szovjetunió szocialista építésének demokratikus eredményeit hirdető propagandatevékenység.

Figyelemre méltó jelenség a crepajai Milivoj Ćirić földműves levele, melyet a *Vojvođanin* című folyóirat 1935. október 13-ai számában jelentettek meg. A *Vojvođanin* a Vajdasági Mozgalom kispolgári közlönye volt.

A levélben a következő állt: „A vajdasági szerbek a magyarosodástól való félelmükben minden erejüket nemzeti individualitásuk megőrzésére összpontosították. Amennyiben a vajdaságiaknál (szerbeknél — Đ. M.) haladóbb eszmék jelentkeztek, ezek a szerbség fogalma alá helyezték. Vajon csodálkoznunk kell-e akkor azon, hogy mind ez ideig a vajdasági paraszt (szerb — Dj. M.) gondolkodott legkevésbé az ember jogairól, a szabadságról, a kizsákmányoltakról és a kizsákmányolókról. Számukra fontosabb volt tudni mi történik Szerbiában, mit gondolnak a Maticában és mit nyomtat a pancsovai Jovanović fivérek könyvnyomdája.

A háború után semmiképpen sem tudták feltaláni magukat az újonnan előállt körülmények közepette. A múlt kérdéseivel terhelten a háború után is a szerbeskedést folytatták. Nem ismerték fel, hogy a felszabadulás után új alapon kell a differenciálódás kérdését megoldani, és annak teljesen különböznie kell a háború előttitől."

Az olaszok Etiópiára gyakorolt agressziója, a Saar-vidék Németországhoz csatolása, a német hadseregnek a demilitarizált Rajna vidékre történő behatolása idején és a spanyolországi népfrontellenes fegyveres fasiszta támadás idején, a Vajdasági Mozgalomnak autonómiáért, nemzeti egyenjogúságért és a világbékéért folytatott harcának politikai jelszavai — továbbá a vajdasági parasztság helyzetének javítását sürgető követelések is a paraszttömegek és kisbirtokos rétegek jelentős részét vonzotta.

Az első helyen és leggyakrabban kihangsúlyozott jelenség Vajdaság adófosztogatása. Teljes fokú gazdasági elmaradottsága főként a középrétegeket fordította a nagyszerb centralisztikus államhatalom ellen, és felrótta: a motoros közlekedésre alkalmas úthálózat lassú kiépítését, a vízi utaknak és a csatornáknak mint az öntözés és lecsapolás rendszerének elhanygoltságát, az agrárreform megoldatlanságát stb.

A Vajdasági Mozgalom hordozóerejét kezdetben a veszélyeztetett és süllyedő rétegek képezték, így a parasztság, az iparosok, a kis- és középkereskedők, valamint az intelligencia különösen pedig az ifjúság jelentős hányada, akiket a jugoszláv kapitalista fejlődés kilátástalansága szorongatott. Azonban az autonómiáért folyó küzdelem a Vajdasági Mozglomról a munkásmozgalom irányába tolódott el, mivel a JKP magáévá tette „a Vajdaságot a vajdaságiaknak!" jelszót (mivel meggyőződése és szervezettsége minden erejével a szövetség létrehozását sürgette). Így kapott más jelleget az addig szerb, paraszt és kisbirtokos tömegeket egybefogó önkormányzati mozgalom.

Ezenkívül a JKP egyre jobban fejlesztette hatását a falun, mégpedig a mezőgazdasági munkások szakszervezeteinek erősítése, a baloldali Agrárpárt híveivel való együttműködés fokozása és a Vajdasági Mozgalom képviselőivel való kitartó együttműködés útján.

A számos politikai gyűlés és tanácskozás érvényrejuttatta a népnek a reakciós erők hatalmát megdönteni kívánó hangulatát; Óbecsén, Szabadkán, Zrenjaninban, Újvidéken, Rumán, Stara Pazován, Šiden és másutt is nagyszámú bérmozgalom és -sztrájk tört ki, mellyel a munkaidő csökkentését, magasabb béreket és általában a munkások munka- és életkörülményeinek javítását követelték, egyúttal a munkásszakszervezeteknek a munkásosztály gazdasági-politikai szervezeteiként való elismerését is kérték, melyek a proletárok osztályérdekeit képviselik. Mindezt közös megállapodás alapján tették.

Legtömegesebbek a mezőgazdasági dolgozók sztrájkjai voltak Szabadkán, Szenttamáson, Kikindán, melyek csaknem általános sztrájkokká és zavargásokká fejlődtek. Az 1935—1936 folyamán lezajlott sztrájkmozgalom során létrejött a munkásosztály magasfokú akcióegysége és gazdasági helyzetének jobbrafordulása is jelentős mértékben megvalósult. Horvátországból vett példa révén a parasztság körében, a sztrájkmozgalom mellett, terjedt a kis- és középbirtokosok egységes fellépésének mozgalma a mezőgazdasági termékek értékesítése terén. A haladó ifjúsági mozgalom külső megnyilvánulásában az Egyesült Szerb Ifjúság szabadságszeretetének hagyományaira hivatkozott az Osztrák—Magyar Monarchia 1867-es kiegyezés utáni idejéből, de aktivitását nem szerb vonalon fejlesztette, hanem Vajdaság minden népe és nemzetisége egyenjogúsága és a vajdasági autonómia érdekében.

A bérmunkások, a süllyedő parasztság, az iparos réteg és kereskedők érdekei történelmi körülmények folytán a nyilvános politikai életben a diktatúra alatti helyzetből kilábalva, nemcsak gazdasági, hanem mindenekelőtt a nemzeti egyenjogúságra vonatkozó követelményekként jutottak kifejezésre. A nemzeti és gazdasági egyenjogúság megvalósításának egyik első célja a centralisztikus államberendezés megdöntése és a szövetség bevezetése volt. A JKP tevékenysége arra irányult, hogy kezébe vegye a forradalmi-demokratikus mozgalom irányítását, továbbfejlessze és megőrizze irányvonalát az állam demokratikus átrendezése, a társadalmi viszonyok és saját sorai erősítése céljából.

Az 1935—1936 folyamán lezajlott erőteljes sztrájkmozgalom, az ifjúsági mozgalom hathatós tevékenysége és a kezdeményező bizottságok megalakítása az Egységes Munkáspárt és Népfrontbizottság megszervezésének érdekében, a JKP arra törekedett, hogy az autonómiáért folyó mozgalmat a demokratizmus és a munkásrétegek érdekeinek mind következetesebb harcosává tegye.

Ezzel kapcsolatban figyelembe kell venni azt a tényt, hogy a szocialisták három ízben is megkísérelték felújítani a pártot mégpedig 1934-ben, 1935-ben a szkupstinai választások idején és a választások után, de

a kormány nem engedélyezte. A nyilvánosság előtt panaszkodtak, miszerint emiatt nem eléggé erősek a munkásérdekek védelmezése terén és a munkásmozgalmat sem tudják megvédeni a fasizmus támadásától, a kapitalista reakciótól és a nacionalizmustól, mivel a munkásosztály nem rendelkezik egységes politikai mozgalommal. Valójában azonban a munkásosztálynak volt szervezett politikai mozgalma, mégpedig az illegális JKP vezetésével. Vajon ez alkalommal nem kedvezett-e akarata ellenére a rezsim a JKP tagságának azzal, hogy meggátolta a szocialisták önálló politikai mozgalmának létrehozását (ebben az esetben a rezsimnek minden bizonnyal megvoltak a sajátos érvei a szocialista mozgalom ellen)?

Az illegális párttal rendelkező kommunisták számára, akiknek sikerült maguk köré gyűjteni és forradalmasítani a szocialista és az össz fennálló szakszervezetet, bizonyos fokú könnyítést jelentett a Szocialista Párt hiánya. E tekintetben eredményeiket főként annak köszönhették, hogy a proletár osztályharc érdekeinek figyelembevételével közeledtek a nemzeti kérdés rendezéséhez, ezzel szemben nyilatkozataikban a szocialisták tagadták és lebecsülték a nemzeti kérdést, gyakorlatban pedig többé-kevésbé a burzsoázia és a sovinizmus oldalára álltak. Ennek következtében a jugoszláviai szociális demokrácia egy meggyorsított folyamatban elvesztette a munkásosztály és parasztság támogatását, bár ez utóbbiét nem is igen vallhatta magáénak. Cserébe a kormányzat létrehozta a JUGORAS-t (jugoszláv munkásszakszervezet), mely sokban hasonlított a korábbi JARS-re (Jugoszláv Független Szakszervezet).

Figyelemre méltó, hogy az autonómia gondolata most a diktatúrával, a nagyszerb centralizmussal, valamint a fasiszta és a szomszédos reakciós hatalmak imperialista terveivel szembeni álláspont formájában volt feltüntetve. A történelmi fejlődés megváltoztatta jelentését: többé már nem a szerb, hanem a többnemzetiségű Vajdaság autonómiájáról volt szó. A kisburzsoá demokratizmus vezetői nem voltak következetesek a harc során, nem igazodtak az antikapitalista és antifasiszta harcról alkotott jelszavaikhoz és különben sem voltak alkalmasak egységes akcióra, és ezért fokozatosan elvesztették a tömeg bizalmát.

A kapitalizmus és fasizmus elleni küzdelem tényleges harcosát egyre inkább a kommunista mozgalomban találták meg a tömegek, mely a jugoszláv népek közössége megőrzésének szükségességét hirdette a demokratizálásáért indított harc zavartalan fejlődése érdekében. *A JKP vezetősége felismerte, hogy létrejött a forradalmi akció egyik döntő feltétele: erőteljes kisbirtokos demokratikus mozgalom alakult ki, mely az antifasiszta harc során, vagyis az ország demokratizálásáért folyó harcban valójában a munkásmozgalom szövetségét képezte,* amennyiben ez utóbbi megteremti akcióegységét és ezáltal alkalmassá válik a fasiszta veszély elleni harcra. A sovinizmus, a nemzeti gyűlölködés és egyenlőtlenség elleni harc lett az össz antifasiszta, forradalmi-demokratikus erő, illetve a munkásosztály és parasztság szövetségének és az akcióegységükért folytatott harcnak legközvetlenebb feladata és megnyilvánulása. Tevékeny-

sége és az Egységes Munkáspárt létrehozását szolgáló kezdeményező bizottságok eredményes megalakítása révén, a sztrájkmozgalomban való részvételével, az ifjúsági mozgalomra gyakorolt hatásával, a JKP képviselte Vajdaságban az oppozíciós és demokratikus oldalon a harmadik jelentős politikai szervezetet.

A baloldali Agrárpárt, a Vajdasági Mozgalom és a JKP vezette osztályharcos munkásmozgalom egymás közti viszonya, abbéli törekvésükben, hogy egybegyűjtsék és egyesítsék a forradalmi-demokratikus erőket a Vajdaság autonómiájáért folytatott harcban, a demokratikus, antifasiszta erők képességeinek valódi kinyilvánítása volt a reakciós burzsoá erőkkel szemben.

A JKP fenntartás nélkül támogatta a Vajdaság autonómiáját sürgető követelést és a teljes nemzeti szabadság, illetve a nemzeti egyenjogúság gyorsabb megvalósításának tekintette. *A burzsoá Jugoszlávia fennmaradása és Vajdaság sorsának egyre határozottabb kérdése, egyúttal pedig a JKP Vajdaság autonómiájáért folyó harca, illetve a burzsoá Jugoszláviának az egyenjogú népek és nemzetiségek szövetségi közösségévé történő átalakítása, lényegében az osztályharc fejlődésének új mozzanatát jelentette.*

A kommunistáknak az Egységes Munkáspárt és az antifasiszta népfront kialakítására irányuló tevékenysége Vajdaságban igen nagy feszültséggel járt.

Az Észak-Bánátban, Bácska és Szerémség egyes vidékein erős támaszponttal rendelkező oppozíciós baloldali Agrárpárt politikai tevékenységének keretében, a kommunistáknak alkalmuk nyílt a népfront szellemében való tevékenységre. Ez különösképp a tömeggyűléseken jutott kifejezésre, melyeket Rumán 1935. szeptember 29-én, Kikindán október 20-án és Zrenjaninban november 10-én tartottak. Az említett gyűléseken a kommunisták az 1935. augusztus 9-én meghozott, a JRP megalakulását szolgáló kezdeményező bizottság kiáltványában felvázolt követeléseket tüntették fel.

Az 1935-ben lezajlott politikai gyűlésekről készült egyik jelentésben a következőket olvashatjuk: „A Kikindán megtartott gyűlés teljes egészében a Szabadság Népfrontjának gyülése volt... Felolvasták a határozatot, megválasztották az NFS és a JRP bizottságát."[46]

A zrenjanini gyűlésről írták: „A gyűlés tömegerejét a kommunisták képezték."[47]

Dragoljub Jovanović a baloldali Agrárpárt vezéregyénisége emlékezéseiben a következőket írja az őszi vajdasági gyűlésekről: „A népfront lehelete jobban érződik, mint az egyesült oppozíció (polgári — Dj. M.) szelleme."[48]

1935 július vége felé Szabadkán a kommunisták azzal a céllal indították meg a *Népszava* című hetilapot, hogy erősítsék a munkások szakszervezeti tömörülését és szakszervezeti harcát, egyúttal pedig hogy növeljék, a falu és város proletár, illetve középrétegeiben az antifasiszta

hangulatot. Ugyancsak Szabadkán jelent meg a *Stvaranje* című folyóirat egyetlen száma 1936. május végén, mely a világbéke, valamint a népfront szellemének terjedését és érdekét szolgálta.

1936-ban Újvidéken jelent meg az *Ék* című társadalmi-tudományos és irodalmi folyóirat hat száma, mely szintén a népfront szellemiségét tükrözte. A lapot a szakszervezetekbe tömörült magyar munkások olvasták és terjesztették.

Ugyanakkor az 1934-ben Szabadkán elindított baloldali *Híd* is a szerkesztésében részt vevő kommunisták hatására népfront közlönnyé vált. A kommunisták az irányú törekvése, hogy kapcsolatot teremtsenek a Vajdasági mozgalom vezetőivel, hosszú ideig nem talált visszhangra.

A községi választások kiírása alkalmával a kommunisták fokozottan dolgoztak az Egységes Munkáspárt és népfront megalakításán. Ez idő tájt, 1936 második felében a kommunisták tevékenységének már meglehetősen erős központjai alakultak ki, Zrenjaninban, Versecen, Kikindán, Szabadkán, Zomborban és Újvidéken, élen a JKP Tartományi Bizottságával. Ezekben a helységekben mindenütt fennálltak a JRP megalakulását támogató kezdeményező bizottságok, melyek röpiratok és kiáltványok útján széles körű politikai propagandára törekedtek. Ebből a szempontból különösen a szabadkai kezdeményező bizottság tevékenységét kell kiemelni, mely magyar és szerb nyelven közölt írásokat. Ez a bizottság tette közzé többek között *Az antifasiszta népfront tervezetét is.*

A JRP megalakulását, illetve a kommunisták megszervezését szolgáló kezdeményező bizottságok aktivitása során, 1936 októbere folyamán megalakult a vajdasági kezdeményező bizottság, mely az URS-vezetőségek képviselőivel a községi választások hadjáratában való közös egységes fellépésről folytatott tárgyalásokat. A tárgyalások eredményesen fejeződtek be 1936. október 25-én Újvidéken, ahol elfogadták és aláírták a felhívást és utasításokat a kommunisták és szocialisták együttes fellépéséről a választási hadjáratban. Ez volt a munkásosztály akcióegységéről szóló megegyezés. Ugyanakkor ezzel kapcsolatban tudni kell azt is, hogy előzőleg nem járt sikerrel az URS szakszervezetek vezetőségeiben a jobboldaliak arra irányuló kísérlete, hogy a vajdasági munkásokat az ún. Dolgozó Nép Szocialista Közösségébe tömörítsék, mely a munkásosztály jugoszláviai arányokban történő akcióegységének megakadályozása céljából létesült. A fent említett törekvésekkel ellentétben a kommunisták mint az osztályharcos akciók kezdeményezői és elöljárói egyre több pozícióhoz jutottak a szakszervezeti csoportokban és a községi szakközi bizottságokban. A felhívás és utasítások aláírói azonnal átvették a vajdasági kezdeményező bizottság szerepét, és ezt a példát követte a többi kezdeményező bizottság is.

Néhány nappal a megegyezés után, a demokratizmus élharcosaival kötött, a községi választásokra vonatkozó felhívás alapján, a vajdasági kezdeményező bizottság képviselői megegyezést írtak alá a Vajdasági

Mozgalom képviselőivel. Erről jelent meg a *Vajdaságiaknak* című közös kiáltvány.

Mindkét megegyezés, de különösen a Vajdasági Mozgalommal kötött egyezmény nagy eredményt jelentett a kommunisták tevékenységében. A megegyezések képezték Vajdaságban a demokratikus erők politikai együttműködésének alapját, beleértve a baloldali Agrárpártot is, mely formálisan ugyan nem tartozott ide, mégis jelentős népfront volt. A kommunisták törekvéseinek eredményeként Vajdaságban a népfront nemcsak a lentiek — a munkásszakszervezetek, a parasztság és ifjúság — akciói révén valósult meg, hanem a fentiek tevékenysége folytán is. A megállapodások növelték minden nép és nemzetiség munkásosztálya és demokratikus erői akcióegysége megteremtésének lehetőségét és ösztönözték a Vajdaság autonómiájáért folyó harcot. A JKP számára így vált lehetővé, hogy bizonyos fokig, sajátos formában megvalósítsa az akcióegységgel rendelkező munkásosztály és parasztság forradalmi szövetségét. Gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a mozgalom tömegbázisa és nemzetiségi összetétele is átalakult, és fokozatosan a munkásosztály mozgalmává vált, nem pedig kizárólag a munkásság és a parasztság, a kiskereskedők és az iparosok, valamint az intelligencia mozgalmát, hanem minden nemzet demokratikus antifasiszta meggyőződésű társadalmi erejének a mozgalmát képezte. A mozgalom hordozóereje pedig az osztályharcos egységes munkásmozgalom lett, élén a JKP politikai élcsapatával. A kommunisták hatása révén az autonómiáért folyó küzdelem kiszélesedett és a kisbirtokos megalkuvó jellegű Vajdasági Mozgalom fokozatosan forradalmi-demokratikus osztályharcos mozgalommá vált, mely a nagyszerb burzsoázia, az unitarisztikus ideológia és az állami centralizmus ellen harcolt.

A vajdasági társadalmi fejlődésében mély szakadás történt (jugoszláviai arányokban is ugyanez történt, csak más módon). A nemzeti ellentétek állandó és általános elmélyítésével szemben, a szerb, a magyar és a német reakciós burzsoá erőknek az abszolút nemzeti hatalmi elsőbbségre irányuló imperialista harcával ellentétben — a Vajdaság autonómiájáért, illetve a buzsoá Jugoszlávia szövetségi átrendezésére irányuló akcióegységű munkásmozgalom harcában és a népfrontos antifasiszta mozgalomban a JKP nyilvános politikai életben való részvételével, létrejött a nemzeti ellentétek áthidalása, felgyorsult a munkásosztály és minden dolgozó réteg csoportosulása a JKP és a forradalmi munkásmozgalom körül. *Ez a folyamat lényegesen megváltoztatta az osztályharc erőviszonyát és elősegítette a forradalmi átalakulás lehetőségeinek érlelődését.*

A kommunista mozgalomban 1936 végén bekövetkezett szakadás ideiglenesen gyengítette a JKP munkásszakszervezetekre és a népfrontmozgalomra gyakorolt hatását Vajdaságban. 1937 és 1938 folyamán a haladó ifjúság tevékenysége jelentős formája volt a kommunisták tömegekben, elsősorban pedig a kisbirtokos rétegekben kifejtett tevékenységnek.

Az antifasiszta ifjúsági mozgalom szervezett formájában a demokratikus mozgalom jegyében jött létre 1936 folyamán. E téren fontos szerepet játszottak az egyetemisták kommunista tevékenységének központjai. A Zágrábban, Belgrádban, Szabadkán és Ljubljanában tanuló vajdasági egyetemisták kezdeményezésére az ifjúság baloldali, antifasiszta csoportja Újvidéken az Egyetemista Matica keretében előkészítette és 1936. szeptember 13-án megtartotta az Egyesült Szerb Ifjúság fennállásának 70. évfordulójára rendezett ünnepséget, melyet a szervezett ifjúsági mozgalom közvetlen kezdetének tekinthetünk. Svetozar Miletićnek a feudális-tőkés Magyarország idején elhangzott szabadszellemű követeléseire és törekvéseire hivatkozva, az ünnepséget a „nemzetiségi és vallási hovatartozás figyelmen kívül hagyásával"[49] az antifasiszta ifjúság egybegyűjtésére használták fel a szervezett fellépés megbeszélése céljából. Az ünnepi díszelőadáson két beszámoló hangzott el: a korabeli ifjúságnak a korábbi ifjúsági mozgalommal való történelmi kapcsolatáról és az ifjúság törekvéseiről, melyben a nemzeti kérdés kapott első helyet. A beszámolókat Georgi Dimitrovnak a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusán, O. Kuricsennek a KII VI. kongresszusán elhangzott beszámolója és a JKP az ifjúsággal való munkáról szóló újabb írásai és utasításai alapján készítették. A díszelőadáson elfogadták a beszámolók sugallta határozatot. Az ünnepségen kb. 800 ifjúsági küldött vett részt egész Vajdaságból, a nemzeti összetételben pedig a szerbeken és horvátokon kívül magyarok, szlovákok és németek is szerepeltek.

Az ünnepség folyamán egy kamenicai szőlőben megtartott bizalmas összejövetelen, melyen kommunista munkások is részt vettek, egy a polgári politikai pártoktól és csoportoktól független ifjúsági szervezet létrehozásáról szóló határozat született, az antifasiszta ifjúság egybegyűjtése céljából. Ezen a gyűlésen választották meg a szervezet szabályzatjavaslatát előkészítő akcióbizottságot. 1936. szeptember 27-én már megtartották az alakuló közgyűlést, mely elfogadta az ifjúsági kulturális-gazdasági mozgalom szabályzatát. Az OMPOK centrális szervezetté kellett hogy váljon, programja pedig az ifjúság kulturális-gazdasági oktatását kellett hogy szolgálja. Miközben a szabályzatnak és a szervezet munkájának illetékes állami szervek általi engedélyére vártak, azalatt az újra nyilvánosan megválasztott akcióbizottság megjelentette a *Kiáltványt* és az OMPOK 1937. január 3-ra tervezett évi közgyűlését készítette elő, és az ifjúság tömegesítésén dolgozott. Az említett előkészületek keretében az OMPOK valójában már a szabályzat formális jóváhagyása és vezető testületének az évi közgyűlésen történő megválasztása előtt is működött.

1936 novemberében jelent meg a Naš život című ifjúsági lap, mely annak ellenére, hogy nem az OMPOK szerve volt, hanem „a vajdasági ifjúság lapja" lényegében mégis az antifasiszta demokratikus harc hirdetőjeként és az ifjúsági erők szervezőjeként szerepelt ebben a harcban.

A legerőteljesebb alkalmat és példát a spanyol népfront erőinek a fasiszta reakció elleni harca szolgáltatta.

Az OMPOK 1937. január 3-án megtartott évi közgyűlésén az ifjúság szociális-gazdasági és kulturális-oktatási helyzetéről hangzottak el beszámolók, elfogadták a kulturális-oktatási és gazdasági munka tervezetét, azonban tevékenységében elsősorban az antifasiszta, politikai jelleg volt elsődleges. Ettől az évi közgyűléstől, egészen az október 28-án bekövetkezett betiltásáig az OMPOK egész Vajdaságra kiterjesztette szervezeteit: a Területi Bizottság vezetésével Bácskában 10, Bánátban 7, míg Szerémségben 4 szervezettel rendelkezett. Minden nemzet intellektuális, munkás és paraszt ifjúsága ide csatlakozott. Ezenkívül a Belgrádban tanuló vajdasági egyetemisták szervezete is számottevő erőt képviselt. Ugyanakkor Boszniában, Szerbiában, Crna Gorában is indított szervezeteket, és ezáltal kilépett a vajdasági keretekből; azonban a betiltásával ez a fejlődés megszakadt.

1937 januárjában a JKP KB megjelentette a Dolgozó népnek! Jugoszlávia minden népének! című kiáltványát, erőteljes, meggyőző erejű felhívásával a népfront létesítését sürgette a demokratikus szövetségi Jugoszláviáért folyó harc érdekében. Az OMPOK és a haladó ifjúság egész tevékenysége ennek a kiáltványnak és annak a cikknek a szellemében alakult, melyet Tito „Új úton a SKOJ" címmel jelentetett meg a Proleter 1937-ben megjelent 5., májusi számában.

1937 februárjában jelent meg az OMPOK hivatalos szerveként a *Naša knjižica*, melynek füzetei az ifjúság, valamint a falu gazdasági és kulturális felvilágosítását szolgálták. (1938-ban szűnt meg.)

A *Naša knjižica* füzeteinek hatása legjobban a Szovjetunió gazdasági, technikai és tudományos fejlődéséről készült rövid statisztikai adatokon keresztül jutott kifejezésre.

Az említett jegyzetek révén világos képet kaphattak a nagy, szocialista országról, mely a dolgozó tömegek egyre nagyobb figyelmét vonzotta.

Újvidéken 1937 május elején a szlovák ifjúság részvételével megtatották *„A csehszlovák kultúra napját"*, mely a csehszlovák köztársaság sorsa felett aggódó antifasiszta ifjúság csoportosulása és szolidaritási akciója volt.

Zrenjaninban a hónap végén a *19. századi vajdasági kultúra napját* ünnepelték meg. Rendeltetés az volt, hogy felidézze a forradalmi harcos hagyományt és hogy támogassa a nemzeti egyenjogúságért folyó harc elvét. A manifesztáción a magyarok képviselői is részt vettek, és egyenjogúan beszéltek szerbül és magyarul. Fruška gorán 1937 szeptemberében mintegy 200 ifjú részvételével — akik között kommunisták is voltak — értekezletet tartottak, melyen megalakították minden haladó ifjúsági csoport politikai bizottságát. Valószínű, hogy erről az összejövetelről származott a *Vajdaság ifjúságának és népének!* című kiáltvány, melyet a Vajdasági demokratikus antifasiszta egyetemista ifjúság dolgozott ki.

A kiáltvány határozatot hozott, melyet állítólag az 1937 augusztusában megtartott értekezleten fogadtak el. Vajon lehetséges-e hogy valóban két összejövetelről van szó? A határozatban meghozták az OMPOK tényleges programját, mely arra irányította az ifjúságot „hogy döntő harcba induljon az alapvető demokratikus szabadság kivívásáért, és hogy ezáltal lehetővé tegye a szabad és haladó Vajdaság fejlődését."[50], továbbá azért, „hogy a jövendő szabad és demokratikus Jugoszlávia berendezésében Vajdaság teljesen egyenjogú közösségként szerepeljen."[51] A határozat egész sor határozott követeléssel lépett fel a középréteg, a munkásosztály, különösen pedig a nemzetek anyagi és társadalmi helyzetének javítása érdekében. Az Újvidéken 1937. október 24-én született *Vajdasági mozgalom egyetemista ifjúságának a vajdasági ifjúság feladatairól szóló határozata* is az ifjúsági mozgalom programjának sajátosságát tartalmazza.[52] Tartalmi szempontból csaknem azonos az előbbivel, azonban a fő hangsúly az antifasiszta demokratikus erők népfront szövetsége gyakorlati megvalósításának szükségességén van és azon, hogy ezekben egyenrangúan legyen képviselve az Egységes Munkáspárt is, tehát a népfront egyezményt kell megvalósítani, illetve az 1937. október 8-án hozott népi megegyezés polgári demokratikus tömbjét kell az összes demokratikus erő felölelésével kiszélesíteni.

Ez a határozat teljes egészében Tito 1937. október 9-es levelének szellemében (Tito összegyűjtött művei 3, 103—104); a JKP KB a népi egyezmény tömbjének létesítéséről szóló Kommünikéje (no. 105—106), valamint Titónak a Proleter 1937-ben megjelent 12. novemberi számában közzétett „A munkásosztály és az egyezmény" cikke (no. 107—108) alapján készült. Kétségtelen, hogy mindkét határozat egy egységes akció megnyilvánulása volt, és az OMPOK betiltásának egyik döntő érvét képezte.

A népfront egyezmény lényege a haladó ifjúság aktivitásán keresztül valósul meg, melyben 1938 folyamán a Belgrádban tanuló vajdasági egyetemisták kommunista aktívája és a Naš život című folyóirat játszott nagy szerepet.

1938 április elején az ifjúság megünnepelte a polgári demokratizmus egyik kivételes egyéniségéhez, Vasa Stajićhoz fűződő jubileumot. Vasa Stajić arról volt ismeretes, hogy a társadalmibb, különösen pedig a nemzeti egyenlőségért küzdött Vajdaságban és Jugoszláviában. Az ünnepség egy sajátos, demokratikus, antifasiszta manifesztáció volt. Az ünnepség alatt bizalmas összejövetelt tartottak (a kommunista meggyőződésű egyetemista Papp Pál vezetésével), amelyen az OMPOK betiltása utáni ifjúsági aktivitás lehetséges formáiról tárgyaltak, és úgy döntöttek, hogy az önálló helyi ifjúsági szervezetekbeli tevékenység a legmegfelelőbb.

A haladó ifjúság aktivitását 1938 nyarán Újvidéken, a szigeten megtartott bizalmas értekezleten mérlegelték kb. 100 ifjú, főként munkásfiatalok részvételével. Határozatot hoztak az ifjúság körében kifejtett politikai munka fokozásáról és a munkás-, a paraszt- és az egyetemista

ifjúság felöléléséről. Hasonló értekezletet tartottak később Pancsován is. Mindkettőt a kommunisták szervezték.

Az 1938-ban bekövetkezett letartóztatásig a vajdasági kommunista egyetemisták aktívája Belgrádban szervezett akciót vezetett a vajdasági ifjúság harcos csoportosulása érdekében. Ezzel páhuzamosan a vajdasági kommunisták egy csoportja felújította a JKP megalakítására irányuló akciót. 1938 májusában Újvidéken megalakították a kezdeményező bizottságot. Ez dolgozta ki és terjesztette a *Tervezetet* szerbhorvát és magyar nyelven, valamint felújította a Vajdasági Mozgalom vezetőségével az együttes harcról szóló megegyezést. Ennek a megállapodásnak az értelmében a kezdeményező bizottság egy tagját beválasztották a Vajdasági Mozgalom végrehajtó bizottságába. 1938 szeptember végén letartóztatták a kezdeményező bizottság tagjait és még néhány politikailag aktív személyt, s ennek következtében a népszkupstinai választási hadjáratban 1938. december 11-től a forradalmi-demokratikus programot az autonómiáért folyó harc keretében a haladó ifjúság képviselte, mely 1938 októberében megjelentette a Választás előtti kiáltványt. Vajdaságban 1937 augusztusától 1940 végéig a haladó ifjúság nevében hét jelentősebb politikai kiáltvány látott napvilágot. 1938 végétől a JKP és a SKOJ (JKISZ) szervezeti megújulásával a haladó ifjúság tevékenysége is szervezettebbé, egységesebbé, szerteágazóbbá vált és antifasiszta jellege is kifejezettebb lett. A béke, a kenyér és demokratizmusért folyó harc jelszavai a *Védeni fogjuk az országot!* jelszó köré összpontosultak. A második világháború kezdetén és a Jugoszláviát közvetlenül fenyegető háborús veszély idején az ifjúsági tevékenység legtipikusabb példája a Fruška gora-i táborozás volt. Ezek tulajdonképpen a jugoszláv kommunista és ifjúsági vezetők számára szervezett tanfolyamok voltak. Az első ilyen jellegű táborozás 1939. augusztus 15-étől 31-éig tartott, míg a második 1940. július 21-étől augusztus 10-éig. Ezenkívül az egyetemisták által szervezett kisebb városokban és falvakban tett látogatások voltak még jelentősek, valamint az ifjúsági tevékenység egyéb formái a népfrontakció erősítése céljából a béke, a szabadság és a demokratizmus javára és a háború ellen.

Az OMPOK, illetve a haladó ifjúság tevékenységének fejlődése Vajdaságban a JKP fejlődésének történetében fontos szerepet játszott a haladó ifjúsági mozgalom, különösen az 1936-ban bekövetkezett legnagyobb vajdasági szakadás és 1938-ban a JKP tartományi vezetőségének felújítása idején. Szemmel láthatóan 1935-től és továbbra is a burzsoá Jugoszlávia demokratizálásáért folytatott harc mind szorosabban egybefonódott a békéért és a háborús veszély elhárítására irányuló törekvésekkel. A burzsoá Jugoszlávia belső politikai életére vonatkozó demokratikus törekvések kötelezően és logikusan tartalmazták azokat a követelményeket is, hogy a kormány külpolitikájában térjen vissza a nyugati demokratizmussal való együttműködéshez, hogy ismerje el a Szovjetuniót, és diplomáciai kapcsolatokat létesítsen vele. Ugyanakkor a párt-

dokumentumokban 1937-től egyre határozottabban hangsúlyozták a kommunistáknak egy széles körű, forradalmi-demokratikus mozgalom megteremtésére és a tömeges harc eszközeinek alkalmazására irányuló kötelezettségeit. A stratégiai és taktikai álláspont szempontjából a tömeges forradalmi-demokratikus mozgalom kiépítése kizárólag a belső akció révén valósítható meg, mivel megszűnt annak lehetősége, hogy kisburzsoá-demokratizmus vezetői és a JKP között együttműködés jöjjön létre. A dokumentumok híven tükrözték a középrétegek és a proletár osztályhelyzetének rosszabbodását, érdekeik megközelítését, valamint azt a felismerést, hogy kell legyőzni az egyre erősödő imperialista és nemzeti frontokat, melyeket a társadalmi demokratizmussal ellentétben a fasizmus és más reakciós burzsoá erő létesített.

Jugoszlávia szocialista egyesült munkások szervezeti szövetségének 1937-ben megtartott kerületi gyűlése a baloldaliak fölényével ért véget, azonban az önnön soraikban bekövetkezett árulások folytán az URSSJ kerületi igazgatósága a szocialisták kezén maradt.

Felvetődik a kérdés: mi fűzte oly tartósan a szocialistákat a munkásosztályhoz. A fontos tényezők egyikét a burzsoá hatalom beavatkozása képezte, mely 1920-ban és 1929-ben betiltotta és feloszlatta az osztályharcos munkásszakszervezeteket, hogy ezáltal meghosszabbítsa a szocialisták és a szocialista szakszervezetek egységes proletárfront kiépítésével szembeni ellenállását. 1940-ban ugyanez még egyszer megismétlődött, azonban nem volt különösebb hatása.

A kisbirtokos tömeg rétegeződésének következtében egy részük a proletariátushoz sodródott. A proletár tömegben, mely a legszámottevőbb kisbirtokos tömeggel és parasztsággal rendelkezett, kisbirtokos demokratikus tévhit uralkodott. Ezért találhattak itt támaszpontra a szocialisták. A JKP dokumentumai arról tanúskodnak, hogy a proletárság tudatában volt a kisbirtokos tömeg jelenlétének és nyomásának; azonkívül ideológiáját és politikai kiegyensúlyozatlanságát nemcsak a munkásmozgalomban, hanem önmagában is ismerte.

A jugoszláv szocialistáknak a tiszta osztályérdekek védelmére vonatkozó álláspontja nemcsak hogy hazug volt, hanem reakciós is, mivel a munkásosztályt és a munkásmozgalmat szembeállította a társadalom függő és elnyomott rétegei nagy többségének demokratikus érdekeivel.

1937 áprilisában mintegy válaszként az előbbi két évben lezajlott sztrájkmozgalomra, meghozták a minimális bérekről szóló törvényt. Az 1937-es események továbbra is gátolták az osztályharc fejlődését és megváltoztatták az erők elrendezését és fejlődését. A politikai viszonyok háborús összetüzéssé fejlődése Európában még jobban kiélezte és elmélyítette a nemzeti ellentéteket Jugoszláviában és Vajdaságban.

1939 folyamán még tartott a felújított tartományi kezdeményező bizottság a Dolgozó Nép Pártjának megalakulását támogató tevékenysége. Bácska, Bánát és Szerémség több helységében alakultak és működtek kezdeményező bizottságok, így Újvidékne, Óbecsén, Szabadkán. Zombor-

ban, Topolyán, Zrenjaninban, Törökbecsén, Versecen, Šiden, Stara Pazován és másutt. A *Híd* folyóirat mellett, mely továbbra is megjelent, Vajdaságban az SRH a Dolgozó Nép Pártjának is volt lapja, mely magyar nyelven és rövid ideig szerbhorvát nyelven is megjelent. Ez az újonnan elindított *Népszava* és a *Narodni glas* volt.

A szkupstinai választások hadjáratában 1938 decemberében Vajdaságban a JKP a Vajdasági Mozgalommal kötött megállapodást. A JRP jelöltje 853 szavazatot kapott a bácstopolyai járásban, s ebből hatszázat Csantavéren. 1939 végén a községi választásokon az SRH jelölőlistája Melencin, Szerb Aradon, Čentán és Kumanéban szerzett magának többséget. Ennek következményeként az SRH az autonómia megvalósításának legégetőbb demokratikus méreteire vonatkozó programmal lépett a tömeg elé. Lényegében ez volt az az időszak, amikor az autonómisztikus mozgalomban valóban az erőviszonyok kérdését rendezték és az a pillanat, amikor az önállóságért folyó harcban Vajdaságban a JKP megszerezte a vezető szerepet, a nemzeti vezető szerepet jelentette, mely 1939 folyamán a Horvát Bánság megalakításáról szóló megállapodás és a második világháború kezdetével jutott érvényre.

Az események hatására a Vajdasági mozgalom kisburzsoá vezetősége beszüntette az ország demokratizálásáért folyó harcot.

A JKP VI. tartományi értekezletének jelentésében Vajdaságra vonatkozóan 1940-ben csak az objektív tényezők voltak feltüntetve: „Az imperialista háború kitörésével és a Cvetković—Maček-féle egyezménnyel kapcsolatban, a Vajdasági Mozgalom önálló vezetősége nagy részben felhagyott a mozgalom politikájával, míg az önálló vezető Duda Bostović személyében elhallgatott."[53]

Tehát a forradalmi demokratikus mozgalomban az egyenrangú harcostárs helyzetéről, melyről 1936-ban hoztak megállapodást, és a választási hadjáratban a JRP és a Vajdasági Mozgalom közös fellépéséről szóló 1938 decemberi megállapodásától a JKP-nek sikerült az alapvető demokratikus követelményekre irányuló következetes és kitartó harc révén forradalmi élcsapattá válnia. Ez a mozgás különleges módon jött létre egész Jugoszláviában.

A szövetségi államberendezés, illetve a vajdasági önállóság követelményének figyelmen kívül hagyásával a polgári oppozíciós politikai pártok és csoportok Vajdaságban végre fölfedték antidemokratikus jellegüket. Az osztályerők elrendeződése a döntő ütközet közelségét jelezte.

A hatalom feloszlásáról szóló megegyezés és a Horvát Bánság megalakítása után, a horvát burzsoázia folytatta harcát a szerb burzsoázia ellen Bosznia és Hercegovina, valamint Vajdaság helyzetének kérdéséről. Ennek következtében fokozódott a szövetségi Jugoszlávia keretében a Vajdaság autonómiájáért folyó harc jelentősége. A Belgrádban, 1939. december 14-én történt tüntetőkre való lövöldözés alkalmával a *Dolgozó nép* című röpiratban „Vajdaság és Bosznia népét" a demokratikus népi autonómiáért „folyó harcra szólították fel".[54]

Vajdaságban a JKP az autonomisztikus mozgalom fenntartására törekedett, hogy ezáltal az egyre összetettebb és kedvezőtlenebb feltételek közepette folytassa és fokozza az ország demokratizálásáért, valamint a fasiszta erőkkel szemben tanúsított engedmények elleni harcot. Ilyen körülmények folytán el kellett állnia a Dolgozó Nép Pártja megvalósításának szándékától is, melynek a munkásosztály és a parasztság szövetségét kellett volna megtestesíteni.

Ezzel kapcsolatban számolni kell azzal a jelenséggel is, hogy a középréteg tömegei és a baloldali Agrárpárthoz, illetve a Vajdasági Mozgalomhoz tartozók is, most a JKP-hoz csatlakoztak. Az SRH helyett a tömegmozgósításnak és csoportosulásnak egyéb formáit alkalmazták: az üzemekben és helységekben drágaságellenes, szegénységi, drágaság- és éhségellenes bizottságokat; kulturális, oktatási, sportegyesületeket, helyi olvasóköröket, munkásszakszervezeteket stb. alakítottak. Tevékenységük együttesen képviselte a népfrontmozgalmat. Azonban az antifasiszta tevékenység egyik fontos formáját — a Népi Segély Szervezetét — Vajdaságban a kommunistáknak nem sikerült eléggé kibontakoztatni.

A néfrontmozgalom kiépítése Vajdaságban a háborút megelőző években egyre összetettebbé vált. A nemzetközi ellentéteknek háborús összetűzéssé való fejlődése, jelentős mértékben kiélezte és elmélyítette a nemzeti ellentéteket Jugoszláviában és Vajdaságban, ez pedig a kommunisták arra irányuló munkáját nehezítette meg, hogy a forradalom érdekében Leninnek a munkásosztály és minden dolgozó réteg többségének egyesítésére vonatkozó elvét megvalósítsák.

Nagy fontossággal bír, hogy a Vajdasági Ifjúság (melyet a JKP támogatott), illetve a Dolgozó Nép Pártjának létrehozását támogató kezdeményező bizottság dokumentuma, a JKP-nak bizonyos fokú legalizálásáról tudósítanak, ami nem jöhetett volna létre a demokratikus meggyőződésű tömegek megfelelő egysége és a JKP nélkül, valamint ezek magas fokú akcióegysége nélkül. A kommunista mozgalom és népfrontszellem, illetve -mozgalom erősödése szemmel látható volt. A tízéves kitartó törekvések, melyek szervezés szempontjából a termelő és a hivatásos alapszervezetek elvének megvalósítására irányultak, 1939 és 1940 folyamán a JKP-nek sikerült Vajdaságban megszervezni a termelő sejteket, a területeiket pedig vegyesek helyett hivatásossá változtatni. Az eredmények nem voltak nagyok, de jelentősek voltak, és a Párt meghatározott szervezettséggel kiegészült eszmei-politikai érettségét jelentették. Miután a Párt a forradalom valóságos élcsapatává vált, hiszen a párt és a jugoszláv kommunista ifjúsági szervezetek és vezetőségeik hálózata Titónak a JKP élére kerülése óta a korábbi gyakorlathoz viszonyítva igen eredményesen terjeszkedett. Vajdaságban 1940 végén 45 helységben a JKP kb. 650 tagot számlált. A Tartományi Bizottság hat kerületi bizottsággal, tíz járási és néhány helyi és városi bizottsággal rendelkezett. A SKOJ több mint 2000, részben illegális, részben legális aktív ifjúsági tagot számlált. A párttagság nemzeti és szociális összetétele nem volt ugyan a leg-

megfelelőbb, mégis a JKP szervezési-politikai fejlődésének kedvező alakulását tükrözte Vajdaságban.

A JKP 1940 szeptemberében megtartott VI. tartományi értekezletén kihangsúlyozták, hogy az összetételben a szerbek, horvátok, magyarok (30%), németek részvétele megfelelő arányú. A szociális összetétel pedig az iparos munkásság és a kisparasztság nagyszámú jelenlétét mutatta.

1940-ben Vajdaságban a JKP két tartományi közlönyt indított: az *Istina* a párt, míg a *Trudbenik*, illetve *A dolgozó* a dolgozó nép szerveként jelentkezett. A SKOJ tartományi bizottsága a *Mladi radnik* című lapot jelentette meg. Kikindán az *Omladinac* a SKOJ helyi bizottsága lapjaként látott napvilágot. 1939—1941 folyamán a burzsoá Jugoszlávia összeomlásáig, a közlönyökön kívül, mintegy kilenc tartományi jelentőségű kiáltvány jelent meg, az ifjúsági kiáltványokkal egyetemben.

A kommunisták eszmei-politikai és a tömegekben kifejtett mozgósító és propagandatevékenységének középpontjában a népfront a proletárdiktatúra, az osztályharcos stratégia és taktika, a proletárforradalom, a mezőgazdasági munkások helyzetének és szervezettségének, a mezőgazdasági munkások országos szövetsége vezetősége által kifejtett romboló tevékenység, az ipari, kisiparos és más munkások helyzetének, valamint szervezettségének, a kis- és középbirtokosok helyzetének, elsősorban a munkásparasztságnak az igazságos földreform szükségességének, a nemzeti kérdésnek, a nép hatalomrajutásáért való harc szükségességének, az ország fasiszta veszéllyel szembeni készültségének a problémája állt.

Vajdaságban a JKP kedvező szervezési-politikai fejlődésével ellentétben, a tömeges forradalmi-demokratikus, vagyis az antifasiszta népfrontmozgalomban kedvezőtlen áramlatok jelentkeztek.

A termelő és hivatásos alapsejtek kialakítása kétségtelenül szoros összefüggésben volt a kommunistáknak a szakszervezeti csoportokra és az URSSJ hat helyi szakközi bizottságára gyakorolt hatásával. Ez a kapcsolat a sztrájkok számbeli növekedésében jutott kifejezésre, melyet leggyakrabban a kommunisták indítottak és vezettek. Ezt példázzák az 1940-ben Sremska Mitrovicán lezajlott éhség- és drágaságellenes sztrájkok és tüntetések. Azonban a szakszervezetekbe tömörült munkások száma jelentősen lecsökkent. 1936-ban az URSSJ-nek 6638 tagja volt és az ipari-kisiparos munkások számának 6%-át képezte, míg 1938-ban a tagság száma 4369-re, illetve 4%-ra csökkent, és ezen a szinten maradt 1940-ben is. A mezőgazdasági munkások szövetsége, mely főként a magyar földnélküliek szervezete volt, úgyszólván teljesen megszűnt, pedig 1936/37-ben 23 734 tagot számlált.

A fent említett jelenséget az URSSJ kerületi vezetősége a hatalom általi nyomással és üldözéssel magyarázta, és kihangsúlyozta, hogy „a munkások, a hivatalnokok és a nemzeti kisebbséghez tartozók"[55] kevésbé ellenállóak az ilyen befolyásokkal szemben. Azonban a szocialistáknak a sztrájkhangulathoz és a munkások mozgalmához való viszonyulása az URSSJ vezetőségében sokban hozzájárult ehhez a jelenséghez.

Egyúttal ez a jelenség világította meg a vajdasági munkásszakszervezetek egységének és akcióképességének valóságos mértékét. Ebből a szempontból a SKOJ V. tartományi értekezletének és a JKP VI. tartományi értekezletének dokumentumai által kihangsúlyozott tényező bír rendkívüli jelentőséggel, mely szerint a vajdasági kommunista mozgalom nem rendelkezik megfelelő számú és képzettségű káderrel a munkásifjúság és az ipari proletariátus soraiból. A JKP tartományi értekezletén elhangzott jelentésben rámutattak a kommunistáknak a szakszervezeti munkával szemben észlelhető ellenállására, továbbá felismerték, hogy a szakszervezetbeli munka „lehetetlenségét" többek között a vállalatokban fennálló nemzeti tarkasággal mentegették.

Az egyre élesebb és mélyebb nemzeti ellentétek mind jobban akadályozták a kommunistákat abbéli törekvésükben, hogy megszervezzék a munkásosztály és minden középréteg többségét. A JKP és SKOJ tartományi értekezletének említett dokumentumai közölnek erről meggyőző bizonyítékot. Így a SKOJ V. tartományi értekezletének határozata megállapítja, hogy az ifjúság soraiban kifejtett politikai akciók irányításában vannak ugyan bizonyos eredmények, de hiányosságok is. „Azonban az értekezlet megállapítja, hogy ezek az eredmények nem annyira a SKOJ szervezetének, mint inkább a világon és az országban bekövetkezett szituáció fejlődésének tudható be. A vajdasági ifjúság önnön súlyos helyzetének következtében, az imperialista háború szörnyűségei és a bizonytalan jövő küszöbén, a nyomor, a munkanélküliség, az éhség és a politikai, valamint szociális jogfosztottság hatására belátja, hogy ettől a társadalmi rendszertől nem várhat egyebet, mint az amúgy is nehéz helyzet rosszabbodását. Belátja, hogy két világ áll előtte: az egyik a kapitalizmus, amely megsemmisíti az ifjúságot, míg a másik, a szocializmus a jövő, a boldogság, a béke, a munka világát jelenti. A siker abban rejlik, hogy az ifjúság Szovjetunióra szegezi tekintetét, míg a hiányosságok azzal magyarázhatók, hogy az ifjúság nagy többsége nincs tisztában céljai megvalósításának módjával, és ezért különösen a kisebbség körében különböző népellenes és ifjúságellenes mozgalmakkal még befolyásolható és hazugságokkal félrevezethető".[56]

A Párt határozata még elbírálóbb magatartást tanúsított a JKP szervezeteinek és vezetőségeinek tevékenységével szemben, továbbá kihangsúlyozta, hogy Vajdaságban a JKP a belső eszmei-politikai és a szervezési tevékenységben jelentős eredményeket ért el, azonban ezek Vajdaságban a Pártot még nem teszik kellő mértékben a forradalmi demokratikus harc élcsapatává. A határozat egyik álláspontja rámutat, hogy Vajdaságban a JKP vezetősége túlzottan szűklátókörűen tekintett saját gyengeségeire és helyzetét nem látta eléggé világosan az osztályerők fejlődésében és elrendezésében. Ez az álláspont sorakoztatja fel a pártszervezetekben és vezetőségekben előforduló gyengeségeket és mulasztásokat:

„... az értekezlet számos gyengeséget is felsorakoztat, mint amilyenek a nem megfelelő fokú agitációs- és propagandatevékenység a munkás-

osztály körében, különösen pedig a széles néprétegekben, amelynek következményeként a Párt, mint a munkásosztály képviselője és a munkásnép harcának élcsapata nem érvényesülhetett. A tartományi bizottság hiányos tevékenysége a szakirodalom megjelentetése terén, különösen német, magyar és szlovák nyelven; a vajdasági nép nemzeti felszabadító mozgalmával való megfelelő kapcsolat hiánya és általában a széles néprétegekkel, a németekkel, a magyarokkal, a szlovákokkal, a románokkal folytatott hatástalan tevékenység stb., mely lehetővé tette, hogy a magyar revizionizmus és a német nácizmus gyökeret eresszen szintén a negatívumok és mulasztások közé sorolható. A nagyszámú vegyes és kevés vállalatbeli sejt létesítése, a fórumokon és az egységekben való jelentéktelen kezdeményezés, a szakirodalom és az anyagok rendszeres feldolgozásának hiánya, valamint a pénzügyi és elszámolási tevékenységben megnyilvánuló hiányosságok is."[57]

A vajdasági kommunisták helyes álláspontot vallottak a föld- és nemzeti kérdéssel kapcsolatban, azonban a nemzeti ellentétek gyakorlati áthídalásában lemaradtak. A JKP Vajdaságban állandóan szélesítette társadalmi alapját, azonban ez az egyre tömegesebb társadalmi bázis változtatta nemzeti színezetét. Ez némiképp azzal a helyzettel volt ellentétes, amikor a forradalmi munkásmozgalomba főként magyar proletárok csatlakoztak. A különbség és haladás abban nyilvánult meg, hogy most túlnyomórészt szerb—szlovén antifasiszta kisbirtokos tömegek és főleg a parasztság csatlakozott a népfrontmozgalomhoz.

Az út, melyet a JKP az egységes proletárfront stratégiájának és taktikájának, a munkásosztály és parasztság szövetségének megalakításától a munkásosztály, a népek és nemzetiségek osztály és nemzeti felszabadító harcának gyakorlati vezetéséig végigjárt, Vajdaságban az agrár és nemzeti kérdés álláspontjának tisztázásában, a frakciózás és a legális szocialista maradványok elleni harcban és a kisbirtokos, áruló, megegyezésellenes törekvésekben jutott kifejezésre. A JKP az egységes proletárfront taktikáját ténylegesen csak a fasizmus elleni harc folyamán tudta érvényesíteni, amikor a Párt eszmei-politikai kiépítése már csaknem befejeződött, és amikor erőteljes, aktív párttá kezdett szerveződni. Ugyanakkor, lényeges változások történtek a proletár és kisbirtokos tömegek tudatában is. A nemzeti kérdésre összpontosult politika hatására a tömegek egyre jelentősebb hányada döntött az élcsapat mellett.

A munkásmozgalomban a JKP a proletáregység és a szervezett munkásosztály és parasztság szövetségének érdekében oly módon harcolt az erőviszonyok viszonylagosan zavartalan, független fejlődésének megőrzéséért, hogy figyelmének középpontjába a nemzeti kérdést helyezte.

Azzal az igaz állítással szemben, mely szerint a jugoszláv burzsoázia nem alkalmas többé a nemzeti, illetve az általános társadalmi érdekek megvalósítására — a JKP megtalálta útját és módját annak, hogy ténylegesen képviselje és vezesse a néptömegek általános társadalmi és nemzeti érdekei megvalósítására irányuló harcát. Az első követelményt a

szövetség bevezetése, a burzsoá Jugoszláviának szövetségivé történő átalakítása képezte.

Csakis a fejlett burzsoá demokratizmus feltételei közepette — Lenin szerint, a burzsoá demokratikus köztársaság viszonyaiban — „kerülhet sor a proletariátus és burzsoázia közti döntő ütközetre".[58]

A nemzetközi körülmények azonban úgy alakultak, hogy a burzsoá demokratikus hatalom végét és a szocialista hatalomátvétel kezdetét jelentő demokratikus forradalomnak Jugoszláviában a demokratikus és reakciós erők nemzetközi összetűzésének tényezőjévé kellett válnia.

Az osztályharc egyre inkább a nemzeti felszabadító, a jugoszláv népek állami közösségének és függetlenségének megőrzéséért vívott harc kifejezése volt a demokratikus átalakulásért folyó zavartalan küzdelem céljából. Ez az időszak a valóságos harcra való előkészület volt.

Vajon 1937-től valóban megfakultak-e az 1935-től 1936 végéig megvalósult eredmények? A munkásosztály nemzeti elszigeteltségének és általában a nemzeti összetűzéseknek, vagyis a munkásosztály és középrétegek, illetve a parasztság kommunista mozgalom köré való csoportosulása, vajon valóban megszűnt? Nem. Csak a politikai helyzet fejlődése idézte elő az osztályharc erőinek elrendezését egy meghatározott több nemzetiségű környezetben.

A tény, hogy a forradalmi munkásmozgalomra hárult az ország teljes védelmének feladata, vagyis egy meghatározott több nemzetiségű társadalmi közösség önálló belső fejlődésének biztosítása azt eredményezte, hogy az osztályharc hordozóereje a proletár és a demokratikus meggyőződésű meghatározott nemzeti színezetű kisbirtokos tömeg legyen. A tömegek számára ez nem volt semmiféle kiváltság, egyedül csak a kommunisták és a forradalmi munkásmozgalom felelősségét növelte (mert némiképp ösztönözte: a sajátos „nemzeti" büszkeség és az ország teljes védelmével kapcsolatban az „ellenkező" nemzetiségű osztálytársra való „gyanakvás"). Egyúttal ezek képezték a kommunisták és a forradalmi munkásmozgalom forradalmi tevékenységének súlyosabb, összetettebb feltételeit. Azonban a társadalmi fejlődés az osztályharcot valóban nemzetközivé változtatta azzal, hogy fő, közvetlen feladatként a fasizmus elleni harcot jelölte meg, amelyben minden nép és nemzetiség forradalmi erői feltétlenül egybegyűlnek.

Az elmondottakból mindenekelőtt az elterjedt korszakolással ellentétes, más jellegű periodizáció alkalmazását kell kiemelni, mely az osztályerők fejlődésén, a forradalmi átalakulás érlelődésén és a társadalmi válság megoldásán alapul. A fent említett periodizáció ebben a visszatekintésben a forradalmi munkásmozgalomnak 1927-ben bekövetkezett szocialista mozgalommal szembeni elsőbbségében és az odaáti front létesítésében van megjelölve, valamint a diktatúrának a munkásosztály és a középréteg szövetsége ellen foganatosított eljárásaiban, a vajdasági „támaszpontokban" 1932 végén, a JKP 1935-ös népfront programjában, az 1936 októberében Vajdaságban megkötött népfront megegyezésben és

1939 szeptembere után a polgári oppozíció vezetői részéről az államberendezés demokratizálásáért folyó harc beszüntetésében.

Mindez csak alapját képezi az osztályharc fejlődésében bekövetkezett döntő mozzanatok még sokoldalúbb és mélyebb áttekintésének.

Ez a visszatekintés az említett fejlődés egy jelentős áramlatát, történetesen a párt soraiban kialakult baloldaliság figyelmen kívül hagyta. A baloldaliság áramlatának a diktatúra idején létrejött törekvései egyfelől a Független Szakszervezetek helyett és a szocialista szakszervezetekkel szembeni illegális szakszervezetek létesítésében, míg másfelől a tömeg fegyveres felkelésére való várakozásban és ösztönzésben jutottak kifejezésre. 1941-ben pedig a megszállás idején a fasiszta hadsereg keleti fronton történő gyors vereségének várakozásában, a szovjet ejtőernyősök megérkezésében és az össznépi partizán felszabadító harccal ellentétben a polgári jellegű forradalom előkészületeiben nyilvánultak meg. Ebben a két esetben hasonlóság észlelhető a Pelagić-hívek 1919-ben és 1920-ban kifejtett tevékenységével Vajdaságban.

Mind a három esetben valamiféle lényegi azonosság figyelhető meg, mely eszmei síkon köti egybe őket keletkezésük eltérő körülményei folytán. Ezt kell áttanulmányozni. Mindhárom esetben az akció súlypontját a forradalmi akció valóságos lehetőségeihez mérten — valami megvalósíthatatlan elképzelés alkotja.

A jugoszláv integráció (jugoszláv egység) osztályharcbeli fejlődésének kérdése érdemel még teljes tudományos kutatófigyelmet. A társadalmi gyakorlatban ez ma már új forradalmi tartalmat jelent. A jugoszlávság a proletárforradalom tartalmaként a nagyszerb jugoszlávsággal ellentétben, a népfrontmozgalom révén jutott kifejezésre. A jugoszláv integráció első tényleges lépését a szövetségi államberendezésért folytatott harc jelentette, melynek célja a burzsoá demokratikus forradalom befejezése és ennek szocialista forradalommá való fejlődése volt.

Ez az a három jelentősebb kérdés, amelyet osztályharcbeli jelentőségük szempontjából megvilágítani igyekeztünk ebben a munkában. A visszatekintés célja, hogy elsősorban a kutatók figyelmét hívja fel két párhuzamos áramlatra, melyek egyformán hozzájárultak a forradalmi átalakulás érlelődéséhez. Az egyik többé-kevésbé az elnyomott és kizsákmányolt munkástömegeknek a tőke és a burzsoá reakció ellenes forradalmi szövetségbe történő spontán csoportosulása. Ez a csoportosulás — a forradalmi hullámhoz való általános csatlakozás új időszakában az odaáti front megalakításával kezdődött. A másik áramlatot a JKP jugoszláv forradalmi élcsapattá fejlődése képezi, mind eszmei-politikai, mind szervezési szempontból.

Mindkét áramlat tulajdonképpen egy általánosabb folyamatnak: a tudományos szocializmus és a forradalmi demokratikus mozgalom egyesülésének összetevője. Tito személyiségének történelmi szerepe az osztályharcban és a forradalomban, valamint az osztályharc egész küzdőtere, jól áttekinthető az általánosabb folyamat szempontjából.

Ez a visszatekintés a polgári politikai harc, a munkásmozgalom — főleg a JKP — fejlődésének és tevékenységének ismert tényezőit, új, az osztályharcbeli jelentőségüknek mélyebb felismeréseivel egészíti ki, melyek a már ismert eseményekről részben felfedik, részben pedig előrejelzik az osztályerők és a forradalmi átalakulás érlelődésének egy teljesebb képét, megfogalmazását. A JKSZ, illetve a VKSZ története megírására irányuló új vállalkozásnak, az lenne a feladata, hogy kiteljesítse az említett megfogalmazást.

Az Újvidéki Történelmi Intézet által elkészített VKSZ történetének tervezete nem vezet világosan e célhoz. Nem tapasztalható benne a munkásosztály élcsapatának történetéhez viszonyuló, világos proletár hozzáállás, mely a jugoszláv burzsoá, főként kisbirtokos, paraszti társadalom osztálynélküli társadalommá történő átalakulásának hordozóereje volt.

A tervezet igen keveset foglalkozik az osztályharc kérdésével. Úgy tűnik, mintha akaratlanul is a munkásosztály és a munkásmozgalom történetébe „zárná" a JKP történetét. Ezzel a spontán törekvéssel ellentétben a tervezet egész sor olyan módszertani és történetírási kérdést tartalmaz, melyek a társadalmi áramlatok és változások mélyebb törvényszerűségeinek megismerésére irányuló tudatos törekvést és követelményt mutatnak, azonban az nem tartalmaz semmiféle téziseket, feltevéseket megoldásuk érdekében. Egy tudományos tervezet nem nélkülözheti azokat a feltevéseket, melyek a kutatást irányítják, és további felismeréshez, az objektív, igazsághoz vezetnek. A felismeréseken alapuló feltevések nélkül a tervezet homályos marad. Nem vehető ki világosan, hogy mi miatt folyik az osztályharc Vajdaságban, hogyan és mi körül támadt „az utolsó és döntő ütközet". A tervezet ismert tényeket közöl a munkásmozgalom, a JKP, az NFH és a szocialista építés történetéből. Azonban a tények nem az általánosítás, a felismerés elmélyítését szolgálják, hanem egyszerűen az elmondásra korlátozódnak. Ily módon az eseményes, „objektív" történetírás eddigi kereteit nem sikerült túllépnie. Valójában a felszínes események tényközlő üressége képezi a lényeget és nem ezek áthidalása. Következésképpen a tervezet megvalósítása nehezen fog „hozzájárulni a marxista tájékozódás megszilárdulásához történetírásunkban és a társadalmi tudományok területén".[59]

Fordította *Ágoston Pribilla Valéria*

Jegyzetek

39. Dr. Mijo Mirković: Ekonomska struktura Jugoslavije 1918—1941, Zagreb, 1952., 45. old.
40. Vajdaság Szocialista Forradalmának Múzeuma, (MSRV) arch. szám: 16360; Az eredeti dokumentum Belgrádban a JKSZ KB Levéltárában ta-

lálható. A határozatot dr. Todor Stojkov jelentette meg Odjek zagrebačkih punktacija u građanskim opozicionim krugovima Vojvodine című munkájában (Zbornik az istoriju MS, 1970., 2. szám); lásd még: mr Ranka Končar munkáját Novosadska rezolucija iz 1932. godine címmel (uo. 1973. 8. sz.)

41. Komunistička partija i revolucionarni radnički pokret u Vojvodini 1919—1941., II. kötet, Danilo Kecić és Đorđe Milanović válogatása és ismertetése, Novi Sad — Sremski Karlovci, 1971., 80—81. és 82. old.
42. Ugyanott, 89. old.
43. Ugyanott, 95. old.
44. Ugyanott, 127. old.
45. Ugyanott, 145. old.
46. Ugyanott, 203. old.
47. Ugyanott
48. Jugoszlávia Levéltára (Arhiv Jugoslavije), Beograd, — Dragoljub Jovanović: Političke uspomene, III. kötet, 227—228. old.
49. Naš život, Novi Sad, 1936. XI. 20. Povodom proslave 70-godišnjice Omladinskog pokreta u Novom Sadu.
50. Komunistička partija i revolucionarni radnički pokret u Vojvodini 1919—1941., II. kötet, 223. old.
51. Ugyanott
52. Jugoszlávia Levéltára, Belügyminisztériumi állomány, nem regisztrált anyag.
53. Komunistička partija i revolucionarni radnički pokret u Vojvodini 1919—1941., II. 367. old.
54. Vajdaság Szocialista Forradalmának Múzeuma, arch. szám: 14043/44.
55. Komunistička partija i revolucionarni radnički pokret u Vojvodini 1919—1941., II. 375. old.
56. Ugyanott, 345. old.
57. Ugyanott, 381. old.
59. A VKSZ történelmének tanulmánytervezete, 2.